

Biserica românească în perioada lui Constantin Brâncoveanu Aspecte economice și organizare fiscală

Dragoș Ungureanu
Institutul Național al Patrimoniului

Mănăstiri, cler, condica vistieriei, Brâncoveanu, biruri, otomani, sultan, cai, vite, unt

Summary

The study aims to establish the position of monasteries as taxable in the Romanian society in ensemble. The most important document that underpins the study is the register of income and expenditures of the Wallachian treasury which tabulates the monies collected from taxpayers and entered into the treasury and the expenditure of these monies. There are recorded all categories of taxpayers including monasteries and all types of tributes that were ordained for the taxpayers. We have to remember that in the time of Constantine Brancovan, Wallachia was in a state of vassalage to the Ottoman Empire, Wallachian foreign policy must be in accordance with that of the Empire (friend of friends and enemies enemy). Also the sultan validate the Wallachian prince who was previously elected to lead Wallachia. The Wallachian tax system during the Brâncoveanu's rulling is an elastic one, who was done in such way as to withstand all requests of the Ottoman Porte who was in a difficult war with the Habsburg Empire - Wallachia having the obligation to get involved by supporting the Ottoman army logistics with supplies, workers in personnel support and other materials for the Ottoman army and ottoman Danube fleet. Among the materials required by the Ottomans were the horses for the Ottoman cavalry and butter very important for cooking in Janissaries soup kitchens. These two categories of material required by the Ottomans were assured of paying tribute for the population, between taxpayers highlighting the monasteries.

The study highlights the Wallachian tax system, the method of imposing the categories of taxpayers so as to withstand the Ottoman demands, unexpected and large in the same time. It can be seen both the internal organization of the church for the payment of taxes (cross system) and a hierarchy of the monasteries from the point of view of the financial situation if we are to consider the sums that monastery participate at taxes, and, of course, a hierarchy of the monasteries inside of the Romanian ortodox church from the importace point of view.

*

Din punctul de vedere al conservării și promovării valorilor spirituale ale civilizației românești în tot parcursul evului mediu, rolul bisericii ortodoxe române a fost, incontestabil, de cea mai mare importanță. De aici și atenția acordată de absolut toți domnitorii Țării Românești și Moldovei, indiferent de perioadă istorică, dacă avem în vedere construcția de biserici/mănăstiri și de înzestrare a acestora cu venituri¹, proprietăți² și alte artefacte de

¹ Pentru arendarea vămilor către mănăstiri cf și Constantin Șerban, *Sistemul vamal al Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în *Studii și articole de istorie* III, București, 1961, pp. 122-124.

² Mai toate volumele de documente – cele din Seria *DRH-B* (Țara Românească) dar și cele conținute de *Condica Marii Logofeții* (pentru perioada lui Brâncoveanu) – *Condica Marii Logofeții (1692 - 1714)*, ed. îngrijită de Melentina Bâzgan, Pitești, 2009 - conțin documente în care se pomenește de tot felul de dării domnești sau boierești către biserici sau mănăstiri. De altfel marea majoritate a acestor biserici sau mănăstiri sunt citorii

prestigiu (moaște sau alte obiecte ce au avut legătură cu sfinții). Ulterior, după căderea Bizanțului, rolul ei s-a extins în exterior, la conservarea și promovarea valorilor spirituale ale creștinilor din Imperiul otoman sprijinind material și moral mănăstirile de la muntele Athos și din Sinai ca și scaunele patriarhale de la Constantinopol și Ierusalim³. Amintim că se tipăreau cărți cu toate caracterele – slavone, grecești și arabe, „grupul țintă” fiind creștinii din regiunile ocupate de otomani (Bulgaria, Grecia, Istanbul, Muntele Athos dar și cel din Asia Mică din Antiohia și Ierusalim)⁴. Și tot după căderea Țarigradului, principii Țărilor Române au căutat să confere bisericii românești o nouă înfățișare, mai subtilă, deloc etalată dar sesizabilă în același timp, definită foarte bine de Nicolae Iorga ca fiind *Bizanț după Bizanț*. Nu ne referim aici doar la strălucirea bisericilor și mănăstirilor muntenești și moldovenești, adevărate perle ale măiestriei meșterilor în arhitectură, sculptură și pictură murală (dacă e să pomenim de Voroneț, Trei Ierarhi, Hurezi sau de biserica episcopală de la Curtea de Argeș), încadrate perfect în cadrul natural al zonelor – toate aceste lucruri sugerând continuitatea ortodoxiei la Nord de Dunăre – dar și la o anumită poziție a principilor Țărilor Române (în special cei munteni) căpătată într-un mod total neașteptat datorită conjuncturii ce a urmat căderii Bizanțului; în care patriarhul ortodox din Țarigrad era socotit ca fiind conducător al millet-ului grecilor, cu rang de bey în fața sultanului, rang pe care-l aveau și principii Țărilor Române. Unii principii români – este cazul și al lui Constantin Brâncoveanu – s-au implicat în confirmarea de către sultan a unor patriarhi de la Constantinopol, de regulă aceasta însemnând o problemă ce ținea de plocon și relații la Înalta Poartă: „În anul acesta au făcut pă Dionisie patriearh Țarigradului cu mijlocu domnului Constantin vodă Brâncoveanu, fiind la Olteniță, văleat 7202”⁵. De altfel, în perioada lui Brâncoveanu, patriarhii Asiei Mici și ai Țarigradului găseau în Țara Românească un sprijin financiar, material și relaționar consistent și prompt⁶. Prin sprijinirea bisericilor din teritoriul Imperiului otoman⁷, prin amestecul în alegerea și confirmarea de către sultan a patriarhului Țarigradului, principii Țărilor Române s-au substituit pe nesimțite - am putea afirma, chiar fără intenție, rezultat al unei necesități - basileului bizantin⁸.

domnești, boierești sau negustorești, prin urmare întreaga societate românească fiind reprezentată în ceea ce privește construcția de biserici.

³ Pentru sprijinul patriarhiei din Ierusalim, cf. Paul Cernovodeanu, *În vârtoarea primejdiilor*, București, 1997, p. 115-117, doc. 77; pp. 126-128, doc. 86 și pp. 141-143, doc. 99 și 100.

⁴ Mai pe larg Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, ed. II, București, 1994 (în general toată lucrarea) (În continuare, M. Păcurariu, *Istoria bisericii...*)

⁵ *Istoria Țării Românești, de la Octombrie 1688 până la Martie 1717*, ed. Const. Grecescu, București, 1959, p. 56 (în continuare *Cronica anonimă...*). La urcarea pe tron a lui Constantin Brâncoveanu patriarhul Dionisie Șeheroĝlan se afla la București în căutarea sprijinului care-l va propulsa câțiva ani mai târziu (1693) la reluarea rangului de patriarh al Țarigradului, cf. Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicile medievale ale României*, ed. critică de C. Grecescu, București, 1963, p. 188. (în continuare *Istoriile...*) și Radu Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu în Cronicile medievale ale României* ed. critică de Aurora Ilieș, București, 1970, p. 56. (în continuare, *Istoria domniei...*) De altfel, după pierderea definitivă a funcției, se va retrage la Târgoviște unde va muri în 1696. Va fi îngropat la mănăstirea Radu Vodă din București.

⁶ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, pp. 56, 131, 140, 160-163 și 170-173. Sunt menționați (în ani diferiți) la București toți patriarhii din Răsărit: Dionisie al Țarigradului (i-a făcut slujba de încoronare lui Brâncoveanu), Dosithe și Hrisant, ambii al Ierusalimului (Hrisant sfințea biserica Sf. Gheorghe Nou din București), Gherasim al Alexandriei, care „întâmplându-se la București” săvârșea slujba de cununie a domniței Bălașa cu boierul Manolache din Țarigrad, și Atanasie al Antiohiei care tot „întâmplându-se la București”, slujea la nunta domniței Safta cu Iordache Crețulescu vel cămăraș. Ținând cont de butada *imperator sine patriarcha non staret*, faptul că veneau la București dovedește cine era *de facto*, *imperatorul*.

⁷ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 124 „Pentru alte zidiri și sfinte biserici ce au făcut Măria Sa și prin alte țări” (titlu de capitol); Nicolae Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, vol II, Vălenii de Munte, 1909, pp. 9-11. Virgil Căndea, *Opera lui Constantin Brâncoveanu în Orientul Apropiat*, în *Constantin Brâncoveanu*, coord. Paul Cernovodeanu și Florin Constantiniu, București, 1989, pp. 170-179.

⁸ Mai pe larg, Stelian Brezeanu, *Imperiu universal și monarhie națională în Europa creștină*, București, 2005, pp. 42-50.

Fără a avea eresuri de superioritate față de puterea laică (cum observăm în Evul Mediu catolic), fără a se implica în chestiuni politice (cu foarte puține excepții – cazul lui Antim Ivireanu, este unul din puținele în tot Evul Mediu) vlădiciei Țărilor Române au dat ascultare puterii seculare și au recunoscut în principii acestora unșii lui Dumnezeu, obligația lor ca mitropoliți fiind de a sta lângă principii⁹ (*imperator sine patriarcha non staret*) și de a-i sprijini în eforturile lor de guvernare. Acest model de relație *autoritate laică – autoritate spirituală* a fost preluat tot din Bizanț, de la tipul de relație dintre împărat (*isapostolos* și *autocrator*) și patriarh și s-a perpetuat până în perioada contemporană.

În perioada lui Brâncoveanu biserica ortodoxă a Țării Românești avea în frunte pe mitropolitul de la București. Mitropolia avea în subordine două episcopii organizate în cele două părți ale țării: Buzău (în partea de Răsărit) și Râmnic (în Apus)¹⁰. Fiecare din aceste două episcopii aveau în subordine biserici și mănăstiri, multe din acestea având la rândul lor în subordine alte mănăstiri, mai mici, biserici și schituri (metoașe). În general, bisericile și mănăstirile din țară erau subordonate direct mitropoliei. Alte biserici și mănăstiri erau închinat mănăstirilor de la Muntele Athos, Sinai sau Ierusalim, ceea ce constituia tot o formă de ajutor. Această structură a bisericii române, organizată ierarhic este reflectată în *Condica vistieriei* Țării Românești din perioada domniei lui Brâncoveanu, mănăstirile și bisericile aflate în subordinea mitropolitului și a celor doi episcopi fiind rânduite la birurile vistieriei.

Deși biserica nu se implica în politică, ea era o forță economică. Mănăstirile erau extrem de bogate dacă luăm ca etalon nivelul de bogăție din Țara Românească. Mănăstirea Bistrița din Oltenia stăpânea în perioada domniei lui Brâncoveanu un număr de 68 moșii (atestate documentar și locuite de rumâni dependenți de mănăstire și care efectuau muncile necesare, dădeau dijma din produsele câmpului și plăteau dări pentru vitele pe care le creșteau; unele aveau sălașe de robi iar altele erau siliști sau terenuri nelocuite); 3 munți pentru pășunat și aprovizionare cu material lemnos; 16 vii mai mari sau mai mici; 6 mori atestate documentar (deși în mod cert mănăstirea avea la fiecare moșie câte o moară, dat fiind producția de cereale); 6 bălți, gârle și heleșteie (peștele era folosit atât pentru hrana călugărilor cât și pentru comerț); 2 stupării; 4 livezi și un număr nedefinit (mare în comparație cu un mare boier spre exemplu) de sălașe de robi țigani¹¹. Din acest punct de vedere mănăstirile și bisericile se aflau pe un loc însemnat în ceea ce privește contribuția la birurile vistieriei, nu doar din punct de vedere al cuantumului dar și al tipului de biruri la care erau rânduite - birurile *untului* și al *cailor* – produse scumpe, de mare importanță (caii constituiau un produs strategic) și cu mare căutare în piețele străine din toată Europa și din lumea musulmană (mai ales untul, folosit intens în bucătăria turcească și nu numai). Tipurile de biruri la care mănăstirile erau rânduite demonstrează profilul economic al acestora, mult mai important decât cel al unor comercianți sau negustori obișnuiți. Prin urmare, întâlnim produse finite - untul de pildă; nu se comercializa laptele sau direct oaia sau vaca (mijlocul de producție sau materia primă) ci se mergea pe produsul finit – untul – produs prin excelență mai scump decât materia primă, cu o largă căutare în lumea musulmană mai ales, care nu folosea la gătit untura de porc (nici măcar la curățatul armelor și a altor obiecte de fier, unde preferau seul de oaie), dar și în societatea românească¹².

⁹ *Ibidem*, p. 45.

¹⁰ M. Păcurariu, *Istoria bisericii...* pp. 161-174.

¹¹ Arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița olteană*, Sf. Mănăstire Bistrița, 1996, pp. 139-192; lucrare excelentă cu un aparat critic impresionant și minuțios documentată în ceea ce privește actele de cancelarie sau de donație de către particulari, aflate în arhivele naționale. Am luat în considerare numai proprietățile aflate în stăpânirea mănăstirii până în 1703 pentru a face comparație între această mănăstire și celelalte mănăstiri în ceea ce privește cuantumul participării la biruri.

¹² Ioana Constantinescu, *O lume într-o carte de bucate*, București, 1997, cu exemple punctuale în rețetele în care se folosea untul.

Hrisovul lui Ștefan Cantacuzino
pentru desființarea văcăritului

Prelucrarea untului înseamnă pasul ultim al beneficiului deținerii unei cirezi de vite, considerând vita ca fiind materie primă. În cazul mănăstirilor (sau în genere al unui mare proprietar de bovine și ovine) nu este vorba de asigurarea unui mijloc de subzistență ci de comercializarea acestui produs în special peste graniță, în Imperiul otoman. Desigur că se comercializau și ovinele și bovinele pentru carne de către proprietari, piața istanbuliotă în special fiind pentru aceștia un debușeu important¹³. De aici poate, poziția noului domn Ștefan Cantacuzino de a elimina văcăritul dintre birurie vistieriei, bir care afecta cel mai mult pe deținătorii de cirezi și în special mănăstirile¹⁴ – de aici blestemul adus văcăritului și a celor care ar fi îndrăznit să-l reinstituie, citirea în vileag a hrisoavelor de înfierare a văcăritului¹⁵, cu mare pompă – desigur, mitropolitul Antim Ivireanu nu era străin de prevederile acestui hrisov. Modul în care acest hrisov a fost instituit este tipic

pentru o domnie nouă, venită în mod neașteptat (neașteptat pentru omul de rând) și care căuta să-și atragă de partea sa pe cei care aveau influență în rândul societății – în special marii boieri și clerul, afectați direct de prevederile văcăritului – noul domn având nevoie de colaborarea clerului pentru aplanarea și stingerea oricăror acuze privind amestecul său în detronarea lui Brâncoveanu.

Analiza birurilor la care era supusă societatea românească ne înfățișează profilul ei economic¹⁶: cele mai multe având specific agricol (cu excepția celor „de rang general” – cele patru semi între care și haraciul, apoi un număr deloc de neglijat de biruri „speciale”). Avem în vedere birurile care erau înregistrate la vistierie, fără a menționa pe cele ale căror

¹³ Cea mai mare parte a averilor acestor mari boieri proveneau din comerț și în primul rând din comerțul cu animale. Dăm ca exemplu mărturia diaconului patriarhului Macarie al Antiohiei referitoare la familia lui Constantin Brâncoveanu, înainte ca acesta să ia domnia. În linii mari, Papa Brâncoveanu, tatăl viitorului domn, „boier bogat fără de pereche” se compunea din: 12.000 iepe - în herghelii răspândite în fiecare din cele 200 de sate care-i aparțin - 30.000 oi, 4.000 boi, 1.000 bivoli, 4.000 porci și 300 stupi de albine. În fiecare an acest boier trimite câte 1000 boi la Istanbul pentru vânzare, câștigând pe aceștia 10.000 lei. Are, de asemenea, peste 1.500 robi țigani. Venitul său anual fiind de 20.000 galbeni, cf. Nicolae Iorga, *Istoria comerțului românesc. Drumuri, măruri, negustori și orașe*, Vălenii de Munte, 1915, p. 284.

¹⁴ „[...] Că pentru multe păsur<u> ce au căzut asupra țării, n-am putut găsi altă dajdie mai cu dreptate și să iasă și sumă de bani ca să putem face trebile și poruncile ce-am socotit, că la această dajdie cine are mult dă mai mult, cine are puțin dă și mai puțin și ajută cu toții după putință”, cf. *Anatefterul, Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, doc. 179, publicat de Dinu C. Giurescu, în *Studii și Materiale de Istorie Medie*, nr. V, 1962, p. 84 (în continuare *Anatefterul...*).

¹⁵ Cele două hrisoave, dintre care unul datat 1 aprilie 1714, scris în limba greacă (DANIC, *Colecția Documente Diplomatice*, nr. 10; lb. greacă) și altul datat 4 mai 1714 scris în română cu caractere chirilice (DANIC, *Colecția Suluri*, I/12) au fost republicate în albumul de documente *Din patrimoniul arhivelor naționale*, coord. Marcel Dumitru Ciucă, București, 2006, pp. 70-74 (fotografiile impecabile, scrisul se înțelege perfect). Despre citirea în vileag a hrisoavelor vezi și Radu Popescu *Istoriile...* 215: „Au făcut hrisoave de au ertat văcăritul să nu mai fie și pe popi să nu dea bir și făcându-se săbor mare la mitropolie s-au citit în vileag...”

¹⁶ Pentru biruri vezi C.D. Aricescu, *Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la leatul 7202 la leatul 7212 (1694-1704)* în *Revista Istorică a Arhivelor României*, București, 1873, pp. 1-750 (în continuare *Condica...*); pe marginea acestei Condici și Dragoș Ungureanu, *Aspecte ale agriculturii din Tara Romaneasca în lumina Condicii de venituri și cheltuieli a vistieriei (1694-1703)*, în *Argessis*, tom XIV/2005, pp. 369-397.

venituri intrau în Cămara Domnească, de unde nu avem un registru dar ale căror denumiri sunt cunoscute, multe având același caracter agricol (oieritul de pildă, goștinăritul, pârăritul). În ceea ce privește birurile înregistrate la vistierie se poate face foarte ușor o statistică privind participarea întregii societăți la toate categoriile de biruri, împărțind societatea în funcție de birurile la care era *rânduia* - cazul de față ale vitelor, cailor, și untului. În acest caz particular al celor 3 biruri amintite vedem o participare substanțială a categoriilor celor mai avute ale societății, considerând desigur mânăstirile ca „persoană juridică” (în nici un caz nu plătea starețul sau preotul în nume personal¹⁷) în vreme ce boierimea bogată (boierii veliți, mazili și aleși) o putem cataloga ca „persoană fizică”¹⁸. Satele de birnici din județe participau și ele la aceste biruri, sumele colectate de la aceștia depășind cele colectate de la mânăstiri datorită numărului ridicat de birnici în toate cele 17 județe în ansamblu față de cele aproximativ 56 de mânăstiri înregistrate la vistierie. De aici înregistrarea foarte exactă a participării mânăstirilor la cele două biruri (*unt și cai*), pe de-o parte fiind vorba doar de un număr oarecum limitat de mânăstiri comparativ cu alte categorii de contribuabili (grămăticul putea înregistra mai ușor nefiind asaltat de „foițele peceluite” venite din teritoriu – ceea ce nu se petrece în cazul *haraciului*, birul cel mai important, unde grămăticul trece suma totală, fără să mai înregistreze fiecare sumă în parte la fiecare mânăstire); pe de alta, este vorba și de o importanță mai mare a acestei categorii de contribuabili (mânăstirile) cumulată cu importanța celor două biruri vis-a vis de cererile otomane - *Condica* menționează că untul se trimite cu însoțitor, ceea ce nu e cazul la alte biruri, chiar dacă însoțitorul există, el nu e menționat. Prin urmare, avem o specializare a mânăstirilor în creșterea animalelor (ovine, bovine, cabaline), lucru firesc dacă avem în vedere domeniile pe care o mânăstire le deținea, satele de rumâni și sălașele de robi țigani aflate pe aceste domenii. Desigur că participarea mânăstirilor la aceste biruri la care alte categorii socio-profesionale nu puteau participa (sau participau cu o sumă mică și în mod excepțional) fie din cauza sărăciei (greu ne putem închipui o familie de țărani care deținea o vită în bățatură pe post de mijloc de subzistență, ca participant la birul untului, mai ales că acest bir era unul indirect – pe profit și nu pe proprietate) fie din cauza faptului că aveau cu totul alte preocupări (breslele de negustori, chiar dacă prospere, nu se ocupau cu creșterea animalelor) scutea mânăstirea de implicare în alte categorii de biruri – nu observăm mânăstirile rânduie la *birurile mierii și cerii* – biruri importante dacă avem în vedere exportul de miere și ceară în imperiul otoman și în piețele comerciale apusene¹⁹. Practic, *nerânduirea* mânăstirilor la *birurile mierii și cerii* (și desigur la alte categorii de biruri – *birul cherestelii*, al *șeicilor*, ale *fânului și găleții* mai ales – biruri legate de domeniu și de

¹⁷ Chiar și în situația în care în *condica* vistieriei întâlnim termenul *popii toți* sau *popii vlădicăi*, *popii episcopului de Râmnic/Buzău* și chiar *părintele vlădica* (mitropolitul), toți acești termeni sunt generali, folosiți în condică de către logofătul de vistierie din motive ce țin de simplificarea lucrurilor (chestie de bucătărie personală a logofătului) și nu de o participare nominală a acestora la biruri. Că toți acești preoți/călugări erau implicați în procesul de plată a birurilor prin prisma mânăstirilor, bisericilor, metoașelor, schiturilor de care aceștia erau legați și pe care le reprezentau și că aveau poate interese personale în diminuarea participării la biruri, toate acestea țin de o altă poveste.

¹⁸ Se observă acest lucru din însăși *Condica vistieriei*, cf *Condica...*, p. 487 și 553, unde boierii veliți și mazili sunt înregistrați la plată nominal sau în sistemul crucii.

¹⁹ „În Valahia albinăritul e foarte răspândit, iar stupii se așează în anumite locuri desfătătoare, feriți de vânt și expuși la soare. Timpul hotărât pentru scoaterea albinelor din stupi, e după 15 Martie, fără însă să fie o Duminecă. Cam pe timpul sărbătorii înălțarea Domnului, se nasc noile albine, care părăsind mamele lor, își iau zborul și intră în stupii noi, pregătiți anume pentru ele de cultivatorii, cari stropesc stupii cu apă sărată, pentru ca noile albine să rămâie în ei. După ce albinele nasc a treia oară, îngrijitorul lor taie fagurii din stup și astfel, acele albine nu mai produc și sunt lăsate astfel până la 8 Septembrie. Când stupii sunt plini de faguri proprietarul lor ucide albinele, lăsând totuși în viață 30 până la 35 de fiecare stup, expuși la aer până la 25 Octombrie, după care sunt adăpostiți în locuri mai calde și feriți de frigul iernii. Negustorii cumpără înspre toamnă mierea, care se vinde cu o măsură, numită în limba valahă *vadră*, și care echivalează cu 48 livre italiene. Prețul unei vedre e de un galben, cel mult un galben și un șfert. Negustorii se ocupă apoi cu mierea, separând-o de ceară etc.” – Anton-Maria del Chiaro, *Revoluțiile Valahiei*, Iași, 1929, p. 7.

agricultură) pare o surpriză dacă avem în vedere domeniile întinse pe care o mânăstire le deținea și unde flora (pădurile de salcâm și livezile de pomi fructiferi) furniza albinelor materie primă din plin. În schimb, la aceste biruri observăm că sunt rânduiți birnicii, cu alte cuvinte categoriile cele mai sărace ale societății, ca și cum apicultura (ramură a agriculturii care cere o oarecare experiență) ar fi fost ocupația lor de bază. Desigur că un țăran proprietar de pământ putea crește albine și comercializa miere, așa cum probabil comercializa și untul făcut în propria-i gospodărie, dar luați comparativ, țăranul proprietar de pământ nu se putea compara din punct de vedere al averii cu o mânăstire, care cu siguranță se putea ocupa cu apicultura la o scară mult mai mare dacă avem în vedere baza materială. Prin urmare, *rânduirea* categoriilor de contribuabili la *birurile cailor și untului* (pentru a ne exprima în termenii Condiției vistieriei) a fost făcută de Domnie și Sfatul domnesc în mod conștient în urma unui studiu al situației economice generale a societății românești luate în ansamblu, aceste două biruri revenind categoriilor avute ale societății în vreme ce alte categorii de biruri urmau să revină altor categorii socio-profesionale. S-a dorit crearea unui sistem fiscal care să permită relaxarea și revigorarea economică a categoriilor de contribuabili printr-o *rânduire* elastică și echitabilă a efortului fiscal pentru acoperirea unor biruri excepționale (sumele birurilor sau marfa obținută era destinată în cea mai mare parte trupelor otomane de la Belgrad, de aici caracterul excepțional) ale căror sume colectate părăseau teritoriul Țării Românești (sume nerambursabile, pierdute de vistierie). Această abilitate a domnului, matematică am putea spune (înainte de a fi domn, Brâncoveanu era un prosper om de afaceri, expert în chestiuni de contabilitate – chestiuni ce l-au ajutat să-și multiplice averea – de aici înregistrarea în condici a operațiunilor fiscale, condici pe care nu ni s-au păstrat de la alte domnii) a fost recunoscută deopotrivă de secretarul său, dell Chiaro: „*impuse țării noi biruri, dar suportabile, ceea ce făcu poporul să spuie că «Principele Constantin Brâncoveanu jumulește țarea fără s-o facă să țipe»*”²⁰ și de către sultanul Mustafa II, deopotrivă cu marele vizir Rami Mehmet când i-au propus și domnia Moldovei alături de cea a Țării Românești: „*Dar pute-vei tu să porți grijă acei țări să-ți fie pre seamă, să o tocmești, să fie plină de oameni?*”²¹ – propunere care așa cum a fost formulată dovedește aprecierea de către sultan și vizir a modului în care Brâncoveanu guverna țara, informație în concordanță cu cea a lui dell Chiaro despre modul cum Brâncoveanu gestiona problemele fiscale ale țării.

Participarea mânăstirilor la aceste două biruri (birul cailor și al untului) era organizată în sistemul crucii. *Condica vistieriei* oferă informații detaliate privind participarea breslelor în general (între care mânăstirile) în primul rând la *Rânduiala haraciului*, unde foarte multe dintre ele - slujitorii, sutașii, dregătorii (stolniceii, spătăreii, vistierniceii, vorniceii, portăreii) și militarii (roșii) - sunt trecute pe județe. În cadrul dorobanților și călărașilor, steagul²² este unitatea fiscală de bază, cuantumul birurilor fiind calculat în funcție de acestea. În cazul contribuabililor civili, vistieria calcula și repartiza cuantumul birurilor pe cele trei unități fiscale - *lude*, *cruci*, sau *nume*. *Anatefterul* ne oferă unele informații privitoare la organizarea acestor grupuri fiscale²³. Termenul *lude* (termen

²⁰ *Ibidem*, p. 40.

²¹ Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București-Chișinău, 2003, p. 153.

²² *Steagul* reprezintă în mod normal unitatea militară. Ca însemn militar, steagul purta pe el alături de figuri de sfinți sau alte însemne creștine, semnele distinctive ale categoriei de oșteni căreia îi aparținea și individualiza unitatea.

²³ *Anatefterul*... pp. 451-452. La sfârșitul listei persoanelor sunt trecute suma ludelor și suma crucilor, stabilindu-se persoanele ce aparțin fiecărei *cruci* în parte. În privința termenilor celor trei grupuri fiscale - *ludea*, *crucea* și *numele* - dicționarul, *Instituții feudale din Țările Române*, București, 1988, pp. 129, 280 și 321, este destul de ambiguu iar în privința crucilor și ludelor intră în contradicție cu informațiile din *Anatefter*. Este posibil ca raportul lui Barbu Știrbei către generalul Kisselev, dat ca sursă de către autori pentru definirea ludelor (dar nenominalizat printr-o notă pentru identificarea lucrării în care a fost publicat documentul, pentru o eventuală reconsiderare a acestuia prin studiul textului original) să nu fi fost interpretat exact, deoarece așa cum aflăm din *Anatefter*, *crucea* este cea formată din mai multe persoane, cele mai multe înrudite, în mod cert formată pentru a

de origine slavă, însemnând *om*) definește persoana în vreme ce *crucea* este formată din mai multe persoane, în principal, rudele de gradul întâi dar poate fi formată și din persoane neînrudite (vecini, de pildă). O definiție fără echivoc a *crucii* este dată de *Relația anonimă* despre Țara Românească: „Într-o *cruce*, dacă sunt *bogați*, e unul *singur*; dacă sunt mai *săraci*, sunt doi sau trei sau patru...”²⁴. *Crucea*, ca grup fiscal, a fost organizată pentru a ușura achitarea obligațiilor fiscale, impozitul fiind repartizat pe mai mulți contribuabili, fiind mai ușor de achitat, în felul acesta prevenindu-se fuga de pe moșie și/sau stabilirea acelor persoane sărace, încântate de acest statut. Potrivit calculului *Condicii vistieriei*, *numele* și *ludea* sunt sinonime, reprezentând aceiași unitate fiscală²⁵. Cunoscând faptul că cisluirea era problema internă a satului/breslei – cazul de față al clerului în frunte cu mitropolitul – în raport cu autoritatea centrală²⁶, putem concluziona că aceste unități fiscale reprezintă un mod de organizare intern. În ceea ce privește mănăstirile, definiția dată *crucii* de *Relația anonimă* despre Țara Românească este scurtă și la obiect: unele mănăstiri participau singure, altele sunt grupate câte două, 3 ori împreună cu metoașele lor, gruparea în două sau trei a celor mai sărace făcându-se de către mitropolie.

Informațiile *Condicii vistieriei* privitoare la participarea mănăstirilor la birurile vistieriei sunt foarte exacte, poate și datorită faptului că mănăstirile constituiau o categorie de contribuabili dintre cele mai importante. Modul în care participarea lor a fost consemnată de *Condica* reflectă poziția acestora în cadrul „breslei” clerului în ansamblu (*breslă* în înțelesul de categorie fiscală așa cum o are în vedere vistieria) – primele trecute fiind desigur, cele mai importante din punct de vedere ierarhic și nu din punct de vedere al cuantumului participării la bir. Importanța mănăstirilor în cadrul birurilor vistieriei reiese și din însăși birurile la care acestea erau rânduie. Pe de-o parte „*rânduiala untului împărătesc*” - bir important al cărui denumire îl leagă de persoana sultanului – deși nu doar bucătăria sultanului era beneficiara directă a unui bir legat de unt, ci populația istanbuliotea sau armata otomană, ambele caracterizate prin tradiționalism (ca să nu spunem fundamentalism). Pretenția otomanilor la acest bir este legată de obiceiul musulmanilor de a găti cu unt și nu cu altfel de grăsime²⁷ (untura de porc nu era folosită nici măcar la curățarea și conservarea armelor de oțel, pentru că în opinia lor nu le curăța ci le spurca). *Condica* nu oferă informații amănunțite despre cum și în ce fel a fost folosit untul de către otomani, ci ne spune sec că untul a fost trimis cu însoțitor (nominalizarea însoțitorului denotă o oarecare

ușura obligația contribuabililor, așa cu afirmă chiar Barbu Știrbei, (dar despre liude, ceea ce nu are înțeles, dacă este să luăm ca etalon, interpretarea autorilor dicționarului, mai ales că este vorba de un domeniu foarte exact și neinterpretabil, cum este domeniul fiscal): „*Liude*, în limba slavonă, înseamnă *om*; *așadar*, când se zicea înainte, *cutare număr de ludii se înțelegea numărul oamenilor plătind contribuția personală. Această contribuție mărindu-se, mulți contribuabili nu erau în stare să plătească întreaga capitație, ci aveau mijloace numai spre a plăti jumătate, o treime sau un sfert din capitație. Atunci se adunau la un loc, doi, trei, patru sau chiar mai mulți contribuabili, erau considerați ca un singur individ și-i număra ca o liude*”. (apud. N. Stoicescu, *Inst. feudale...* p. 280). Luând în considerare *Anatefterul*, grupul de persoane „*numărat ca o liude*” din raportul lui Barbu Știrbei, trebuie să fi format o *cruce*. Opinia noastră este că autorii dicționarului nu au avut raportul lui Știrbei în întregime ci doar fragmentul citat, luat probabil dintr-o terță lucrare și nu dintr-un volum de documente, cu atât mai puțin din documentul original.

²⁴ *Călători străini...*, vol VII, p. 454.

²⁵ *Condica...*, p. 484. Ne rezervăm totuși anumite cercetări viitoare mai aprofundate asupra acestui aspect. Probabil că există o diferență ce ține de chestiuni interne. Formula de calcul a vistieriei este aceeași.

²⁶ Dinu C. Giurescu., *Anatefterul...* p. 445: „*ce să-și cisluiască ei pentru dânsii cum vor și ei*”. Este vorba de organizarea internă a unui sat. Dacă satul se organiza singur, fără amestecul domniei, în gestionarea problemelor fiscale, considerându-le o chestiune internă, cu atât mai mult credem că biserica (care nu se compară cu un sat – mănăstirile aveau ele însele sate pe domeniile lor) înțelegea acest aspect ca o problemă de organizare internă.

²⁷ Nadia Angheliescu, *Introducere în Islam*, București, 1993, p. 49; în Țara Românească (probabil și în Imperiul Otoman) se folosea și undelelemnul, desigur, la o scară ceva mai mică în comparație cu untul, cf. I. Constantinescu, *op. cit.*, *passim*. Dacă dăm crezare faimoaselor povestiri ale Șeherezadei, binecunoscute în toată societatea musulmană – societate caracterizată prin predispoziția către tradiționalism – la palatul califului Harun al Rashid peștele se mânca prăjit în unt; Harun al Rashid fiind conducătorul ideal, potrivit tuturor percepțelor Islamului, model pentru urmașii direcți, ca și pentru dinastia osmană.

importanță acordată untului) direct la Belgrad, Istanbul, sau Babadag. A fost folosit în bucătăriile ienicerilor, alături de carnea preluată tot din spațiul românesc, fapt menționat de florentinul Del Chiaro²⁸. Birul apare oarecum regulat (decalări variabile se înregistrau numai în privința lunilor anului) din 1696 – dată la care Înalta Poartă era în toiul pregătirilor de război, cu soldații mobilizați la Belgrad – până în 1701 – momentul reformei fiscale realizată de Brâncoveanu.

Pe de altă parte birul cailor, bir extrem de important pentru otomani, dacă avem în vedere războaiele pe care aceștia le aveau cu austriei și rușii. Importanța acestui bir reiese și din „scoaterea” (instituirea) acestuia din nou după reforma fiscală din martie 1701 – reforma fiscală reglementa la scara întregii țări participarea contribuabililor la birurile vistieriei. Până atunci sistemul rupei (plata unui impozit general, fix, în patru semi) fusese în vigoare doar în județul Slam Râmnic la birnici și doar la anumite bresle de negustori – negustorii evrei din București și Focșani²⁹, de exemplu). Prin urmare, conform noilor reglementări, întreaga populație contribuabilă plătea un singur impozit în patru rate (semi)³⁰, toate birurile mai mult sau mai puțin mărunte fiind desființate³¹. Nu este cazul să amintim că orice reglementare în domeniul fiscal mai ales trebuia să aibă girul sultanului³² – chiar dacă și neoficial, măcar pentru acoperire în vederea unei eventuale acuzații de „sărăcire a raialei plătitoare de haraci”³³. Situația de criză în care se găsea Imperiul otoman (criză economică

²⁸ Călători străini..., vol. VIII, p. 371.

²⁹ Dragoș Ungureanu, *Breasla jidovilor în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu*, în *Buletinul Centrului, Muzeului și Arhivei Istorice a evreilor din România*, București, 2008, pp. 35-42.

³⁰ Termenii folosiți într-un document ce stabilește rumptoarea neguțătorilor din București este mai mult decât elocvent în privința motivației ce a stat la baza măsurii și a situației în care se găseau contribuabilii: „*Pentru că m-am milostivit domnia mea dă le-am făcut această rumptoare și i-am iertat dă dăjdii mărunte și de alte de toate, ca să aibă răsuflare*”, cf. Dinu C. Giurescu, *Anatefterul...* p. 398; Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 134: „*Dupre acestea, șazând Măriia Sa în scaun, făcut-au socoteală și s-au sfătuit cu toată boierimea pentru dăjdiiile și nevoile țării, cum și în ce fel s-ar putea afla mijloc ca acela cât și biata țară să mai răsuflă și dările să mai ușureze*”.

³¹ Referitor la noul sistem fiscal, care permitea potrivit lui del Chiaro, „*jupuirea găinii fără țipete*” (dell Chiaro, *Revoluțiile...* p. 40) în 1726 secretarul Administrației habsburgice a Olteniei nota: „*Contribuabilii români, întrucât ignoră suma cu care trebuie să contribuie iar pe de altă parte se tem de creșterea apăsării contribuției, preferă sistemul numit ruptoare, care nu e altceva decât contribuția fixă și stabilită în funcție de avere; acest sistem de aceea este atât de preferat pentru că îngăduie contribuabilului să se culce pe amândouă urechile – după cum se obișnuiește a se spune – și să fie în situația, nu numai de a-și plăti darea, dar și de a-și spori averea*” - Constantin Giurescu, *Material pentru istoria Olteniei sub austrieci*, vol. II, București, 1944, p. 71; cf și Șerban Papacostea, *Oltenia sub stăpânirea austriacă*, București, 1971, pp. 224-225, idem, *Organizarea fiscală a Olteniei în timpul stăpânirii austriece (1718-1739)* în *Studii, Revistă de Istorie*, XXI, București, 1968, pp. 641-645, studiu republicat în idem, *Studii de istorie românească. Economie și societate (secolele XIII-XVIII)*, Brăila, 2009, p. 133. Afirmția despre contribuabilul român, care putea, datorită acestui sistem al rupei, „*să doarmă pe amândouă urechile*” (punct de vedere austriac exprimat printr-o expresie pur românească, culeasă direct de la sursă, folosită inclusiv de Marin Preda în *Moromeții*; autoritățile habsburgice fiind interesate în descoperirea unor noi surse de venit pentru problemele lor militare) este sinonimă cu „*răsuflarea*” pe care Brâncoveanu o avea în vedere, în momentul când generaliza sistemul rupei (vezi mai sus nota 24)

³² Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 134: „*și după-aceia isprăvind [reforma fiscală n.a.] au socotit Măriia Sa dă au trimis la Poartă pă Șarban vel vistiar i pre Vergo vel clucer...*”; Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, București, 1997, pp. 350-351.

³³ dell Chiaro, *Revoluțiile...*, p. 43. Sărăcirea raialei plătitoare de haraci a constituit al treilea cap de acuzare: „*Că, pentru acumulare de considerabile averi, a sărăcit țara prin grele asupriri și impozite, neaflătoare pe timpul predecesorilor săi*”. De asemenea, toate plângerile la Poartă a boierilor nemulțumiți de domnia lui Brâncoveanu aveau ca motiv „*sărăcirea raialei*”. Radu Popescu, dușman al lui Brâncoveanu și al Cantacuzinilor, acuză pe Brâncoveanu de „*lăcomie peste măsură*”, majorarea haraciului din 1703 făcându-se „*pentru binele casii lui*” (Radu Popescu, *Istoriile...*, p. 206) ca și cum ar fi fost ideea lui și nu a sultanului. Aceiași acuză și la adresa lui Ștefan Cantacuzino – „*lacom de bani încă era foarte și au luat bani mulți din țară, mai mulți pentru treaba lui decât a împărăției*” (op.cit. p. 215) – și în general tuturor domnilor ce nu-i erau pe plac. Foarte la obiect este observația lui dell Chiaro despre imposibilitatea de a fi scrisă în mod obiectiv o istorie a domnilor Țării Românești: „*S-ar cădea, ca pe lângă această înșirare de cărți tipărite, să fie și o Istorie a domnitorilor valahi, dar nu e de mirare lipsa ei, căci cu toată ușurința tiparului, o astfel de Istorie, obiectivă, e greu de închipuit, căci fiecare boier posedă câte-o cronică făcută după placul său, în care laudă sau ponegrește vovezii*”

cu reverberații pe palier militar – Poarta nu putea acoperi cheltuielile militare) a obligat Sfatul domnesc și pe Brâncoveanu să reinstituie în 1702 ambele biruri, ca biruri distincte, regulate (deși cu un an înainte toate birurile fuseseră desființate și înlocuite cu cele patru semi) biruri la care participau categoriile cele mai avute ale societății (boierii veliți, mazilii și mânăstirile la birul cailor și doar mânăstirile la cel al untului a cărui sumă colectată a fost adăugată la cea a birului cailor ca și cum birul untului nu ar fi existat în scripte³⁴ - poate o dovadă a unei încercări stângace de a ascunde un bir nedorit (post-reformă), cu atât mai mult cu cât sumele colectate au fost folosite în mare parte pentru plata unor împrumuturi anterioare, împrumuturi obținute tot de la cele trei categorii de contribuabili – marii boieri, mazilii și mânăstirile, de fapt singurii contribuabili care puteau acorda împrumuturi – cu alte cuvinte statul rambursa sumele împrumutate de la contribuabili cu banii acelorași contribuabili. Desigur, sumele împrumutate de la aceiași contribuabili fuseseră folosite anterior pentru nevoile Înaltei Porți, domnia neavând de unde să-i returneze, fiind vorba de sume de bani care părăseau Țara Românească fără vreo investiție din care să se scoată vreun câștig ulterior - de aici măsura. Este dovada cea mai clară cu privire la importanța birului cailor și prin aceasta a categoriei de contribuabili care acoperea acest bir, dacă luăm în considerare optica lui Brâncoveanu: „*cine are mult dă mai mult, cine are puțin dă și mai puțin*”³⁵. Ca și în cazul untului și vâcăritului, (biruri legate de vite) mânăstirile constituiau categoria de contribuabili care dețineau baza materială cea mai importantă necesară creșterii cailor: domeniile întinse, pășuni, nutreț, grajduri, personal angajat în diferite forme (robi țigani, rumâni, zilieri, nălbari). Specializarea mânăstirilor în creșterea animalelor se poate observa și în modul în care vistieria calcula și percepea birurile: în cai și în cântare de unt, și nu este vorba doar de calculul valoric în lei ci inclusiv de încasare – în multe cazuri se încasa direct calul socotit la o anumită valoare (25 taleri), luându-se din 40 de animale unul, lucru care scurta procesul (plată în bani, apoi achiziționarea cailor de la terți - nu era cazul aici de terți). O astfel de operație nu se putea face decât de la un contribuabil specializat și care deținea mai mult de 40 de exemplare într-o herghelie. Dacă mânăstirea avea mai puțin de 40 de exemplare soluția era *sistemul crucii* – se uneau două sau chiar 3 mânăstiri pentru acoperirea necesarului. Același sistem și în cazul rânduiei untului, unde calculul se făcea în cântare de unt – cântarul = 44 ocale = 55,968 kg. (cântarul turcesc, valabil pentru Țările Române). Trebuie subliniat încă o dată (așa cum afirmam mai sus) că cele aproximativ 40 biruri consemnate de vistierie (o bună parte cu caracter excepțional, cele mai multe cu caracter regulat) erau repartizate echitabil, ținând cont nu doar de averea și venitul contribuabilului - biruri directe (pe proprietate) sau indirecte (pe venit) dar și de participarea acestuia la alte biruri. În cazul mânăstirilor deținătoare de șeptel în principal, acestea nu participau la unele biruri legate tot de șeptel cum ar fi *rânduielele boilor de Belgrad*³⁶ - bir legat de războiul otomanilor cu habsburgii și care apare regulat de două ori pe an în toată perioada 1694-1698, solicitările otomanilor venind cu firman, de aici urgența și importanța. Trebuie menționat că Belgradul reprezenta pentru otomani în războiul lor cu habsburgii punctul strategic de maximă importanță, ambele părți combatante investind în

trecutului, după binele sau răul ce avusese familia boierului de la aceștia. Unii boieri pătrund pe fiii lor din copilărie cu acest soi de istorii, astfel că conținutul ziselor cronici devine tradiție în familiile lor.” Cronicarul Radu Popescu este fiul tatălui său, vistiernicul Hrizea, ucis din porunca lui Șerban Cantacuzino, hiclean activ și dovedit contra lui Brâncoveanu.

³⁴ *Condica...*, p. 664: „*Rânduiala untului ce s-a pus pe mânăstiri, cântare 166 po taleri 10*” – rânduiala trecută la rubrica unui simplu contribuabil, numai cu suma, fără a se înșira toate mânăstirile cu metoașe cu tot, cum se făcuse anii anteriori.

³⁵ *Anatefterul...*, p. 84 – motivația lui Brâncoveanu în cazul instituirii vâcăritului; Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 134: „*ușurând pre cei ce să vedea și să părea că sunt îngreunați și slabi și mai adăugând pre cei ce să vedea mai ușări și mai în puteare*”.

³⁶ *Condica...*, pp. 34, 60, 117, 185, 208, 289, 317, 398 și 427

păstrarea/cucerirea lui³⁷: „[...] iar când au fost dăspre primăvară, încă de la luna lui februarie, leat 7204, începând turcii iarăși a face gătire de oaste în multe părți, multe grele rânduiale, pre această ticăloasă țară, au rânduit nu numai dări de bani mulți a da, ci și cai mulți și boi și oi și cară multe cu boi deosebi, unele să să trimiță la Beligrad, altele la Timișoara, altele la cetățile de la Voziia, fiind poruncă ca să dreagă acele cetăți. Și asupra acestora venea fermanuri după fermanuri, cu grabă mare, tot cu agi de la împărăție, cât și domnul și boierii își pierdea mintea și sfatul, mirându-se care poruncă va sa facă mai nainte, toate grelele fiind și grabnice, carele nu s-au mai pomenit mai nainte ca aceste greutăți pre această săracă de țară”³⁸. Observăm că data pe care Radu Greceanu o înregistrează pentru inițierea cererilor otomane – luna februarie – coincide cu data oferită de condică – 10 februarie 1696. Tot în acest context al războiului otomano-habsburgic cronica lui Radu Greceanu consemnează iar: „Deci când au fost într-al 9 an din domniia Mării sale, leat 7205, iar să îngreue țara cu multe dări de la Împărăția Turcului mai cumplit decum fusese în ceilalți timpi, pentru gătirile oștilor ce avea și spre partea nemților și spre partea moscalilor, cât putea zice cineva că nu va mai rămâne în țară nici bou, nici oae, nici cal, nici nimic, fără ban ce să da pre unde rânduia, de care să afla domnia și boierii la mare grijă că nu le vor mai putea scoate la cap. Și iarăși cu ajutoriul lui Dumnezău, toate pre rând s-au rădicat”³⁹. Prin urmare este vorba de biruri cu caracter excepțional (războiul prin excelență este un eveniment excepțional – *venea fermanuri după fermanuri*) devenite biruri cu caracter regulat dat fiind statutul Țării Românești în cadrul universului economico-politic otoman, în care principele Țării Românești era „*prieten prietenilor și dușman dușmanilor*” sultanului („*dosta dost ve dūšmana dūšman olub*”). Observăm cum la aceste biruri legate de boii Belgradului mânăstirile și clerul în general nu participă, explicația neputând fi alta decât participarea lor la birul untului împărătesc – ceea ce scutea alte participări. În ceea ce privește birul cailor, situația e ceva mai dificilă din cauza importanței cailor ca mijloc combatant direct. La acest bir erau rânduite toate categoriile de contribuabili în toată perioada războiului, birul având caracter regulat și din punctul de vedere al perioadei și din cel al categoriilor de contribuabili rânduite la acesta⁴⁰. După reinstituirea acestui bir în 1702 (post reforma din martie 1701) la acesta erau rânduiți numai primele trei categorii de contribuabili importante din punctul de vedere al venitului și proprietăților deținute – marii boieri, boierii mazili și clerul în ansamblu.

Pentru Evul Mediu, calul reprezenta principalul animal de povară, fiind folosit la cele mai variate activități, de la transportul poverilor la călărit⁴¹. În multe cazuri era folosit de către familiile sărace inclusiv la arat, fiind înjugat în locul boilor. O deplasare la distanță mai mare (de la Craiova la București de pildă) era cu neputință fără folosirea cailor. Del Chiaro consemnează: „*Caii din Țara Românească sunt foarte căutați nu numai de ofițerii nemți din Transilvania ci și de negustorii care sunt trimiși din Polonia să cumpere <cai>*”⁴². O altă sursă – un călător anonim britanic – menționează: „[...] o țară roditoare [Țara

³⁷ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 113: „că cea mai mare grijă a lor era tot dăspre Beligrad”. Mai pe larg, Dragoș Ungureanu, *Țara Românească în sistemul militar otoman în perioada domniei lui Constantin Brâncoveanu*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem professoris Ionel Căndea*, Brăila, 2009, pp. 464-465.

³⁸ Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, pp. 112-113.

³⁹ *Ibidem*, p. 117.

⁴⁰ *Condica...*, pp. 15, 17, 100, 101, 102, 188, 305, 393, 487, 553, 581, 644 și 708

⁴¹ Interesant este că în Moldova (stat cu un nivel economic inferior celui al Țării Românești) numărul de case din orașe nu depășea pe cel al animalelor de povară – cai și boi. În Focșani – oraș aflat la granița cu Țara Românească, de altfel o parte a Focșanilor se afla în Țara Românească (după descrierea ieromonahului Ipolit Vășenschi, *Călători străini...*, vol. VIII, pp. 246-247) – la 269 de case corespundeau peste 300 de cai, vezi și. Const. Șerban, *Din lupta orașenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul XVIII și la începutul secolului XIX*, în *Studii. Revistă de istorie*, VI, 1960, p. 34 (titlul nu prea are legătură cu conținutul).

⁴² *Călători străini...*, vol. VIII, p. 371..

Românească, n. n.] *îmbelșugată în vite și cu o foarte frumoasă rasă de cai*⁴³. Războaiele făceau ca aceste animale să fie privite de către conducerea centrală a oricărui stat ca fiind de importanță strategică. Imperiul Otoman nu făcea excepție de la regulă și deținea *de facto* drept de preemțiune în privința comerțului pe care Țările Române îl făcea cu cai⁴⁴. Menționăm și faptul că aceste animale constituiau prețioase bunuri oferite în dar demnitarilor otomani de rang înalt; *Condica Vistieriei* și *Cronica* lui Radu Greceanu menționează de foarte multe ori acest aspect⁴⁵.

În concluzie se poate afirma că în ciuda solicitărilor tot mai mari și mai dese ale otomanilor, confrunțați cu o criză majoră pe multiple planuri (militar, economic, financiar și politic – sultanii sunt mai mereu înlăturați de la tron) sistemul fiscal din perioada lui Brâncoveanu reușea, datorită și unei strategii economice bine gândite din partea principelui și Sfatului domnesc, să facă față tuturor greutăților, chiar dacă măsurile luate nu aveau darul de a elimina cauza (sultanii înșiși nu reușeau să găsească formule, soluțiile pe care le găseau fiind de suprasolicitare a celor două Țări Române) ci doar de a ameliora efectele. Mânăstirile și biserica românească în general a reușit să prospere în ciuda problemelor fiscale care loveau deopotrivă toate palierele societății și chiar mai mult, să constituie un sprijin pentru patriarhiile ortodoxe din cadrul Imperiului otoman.

⁴³ *Călători străini...*, vol. VII, p. 510. *Condica vistieriei* menționează rasa de cai dobrogeană: „100 taleri s-au dat lui Osman efendi pe un cal dobrogeesc ce s-a cumpărat de la el” și „140 taleri s-au dat pentru un cal vânat dobrogean”, cf. *Condica...*, pp. 15 și 665.

⁴⁴ V.J. Parry menționează Țara Românească și Moldova ca fiind sursa principală a aprovizionării cu cai și alte animale de povară necesare armatei otomane, cf. V.J. Parry, *Materials of war in the Ottoman Empire*, în *Studies in the Economic history of the Middle East*, ed. M.A. Cook, London, 1970, p. 220.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 98; în ceea ce privește *Condica Vistieriei*, informațiile cu privire la caii oferiți ca „plocon” de către Brâncoveanu sunt foarte numeroase. Cel mai consistent „plocon” în cai pare a fi fost făcut în timpul vizitei la Adrianopol, pe care Brâncoveanu a făcut-o în 1703, în urma căreia sultanul i-a confirmat domnia pe viață. 72 cai au fost achiziționați pentru „plocoane”, din care 2 cai au revenit lui Alexandru Mavrocordat Exaporitul, cf. *Condica*, p. 727; acest „plocon” este menționat și de Radu Greceanu, *Istoria domniei...*, p. 144. Edmund Chishull amintește că lordul Paget, aflat în trecere prin Țara Românească, a primit și el un cal din rasa românească din partea stolnicului Constantin Cantacuzino și alți doi din aceeași rasă, a doua zi de la sosirea sa la București, din partea lui Brâncoveanu, cf. *Călători străini*, vol. VIII, p. 198. Pentru întreținerea și cultivarea relațiilor lui Brâncoveanu cu demnitarii otomani de rangul doi, cf. Vilică Munteanu, *Cu privire la unele relații dintre Constantin Brâncoveanu și dregătorii otomani din cetățile de pe malul drept al Dunării*, în *Carpica*, XXI, 1990, pp. 37-51.

+ Untul ce s-a pus pre părintele vlădica și episcopi și pre egumenii dupre
la mânăstiri, cum arată în jos.

+ Părintele vlădica	-	-	cântare	7
+ Episcopul ot Râmnic i Sărăcinești	-	-	cântare	6
+ Episcopul ot Buzău i mânăstirea Banului		-	cântare	5
+ Egumenul ot Tismana i ot Topolnița		-	cântare	5
+ Egumenul ot Cozia i ot Cotmeana		-	cântare	5
+ Egumenul ot Câmpulung i ot Aninoasa i ot Cornetu			cântare	5
+ Egumenul ot Bistrița i ot Arnota	-	-	cântare	5
+ Egumenul ot Sadova	-	-	cântare	4
+ Egumenul ot Brâncoveni	-	-	cântare	3
+ Egumenul ot Mihai Vodă	-	-	cântare	4
+ Egumenul ot Radu Vodă i ot Tutana		-	cântare	6
+ Egumenul ot Sf. Gheorghe i Sf. Sava i Negoiești i Plătărești i Păroaia, Căluilul i Ungureni cu alte metoșe		-	cântare	6
+ Egumenul ot Cotroceni cu alte metoașe		-	cântare	5
+ Egumenul ot Glavaciog	-	-	cântare	4.5
+ Egumenul ot Argeș	-	-	cântare	2.5
+ Egumenul ot Târgșor	-	-	cântare	2.5
+ Egumenul ot Govora	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Gura Motrului	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Jianul i Bucovăț	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Slobozia lui Ianache	-	-	cântare	3
+ Egumenul ot Focșanii	-	-	cântare	4

+ Է Երա	-	11a	Եր.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ Երևան	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	աբ
+ Է Երբեքայ	-	11a	աբ
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե
+ Է Երբեքայ Երևան	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.
+ Է Երբեքայ	-	11a	Ե.

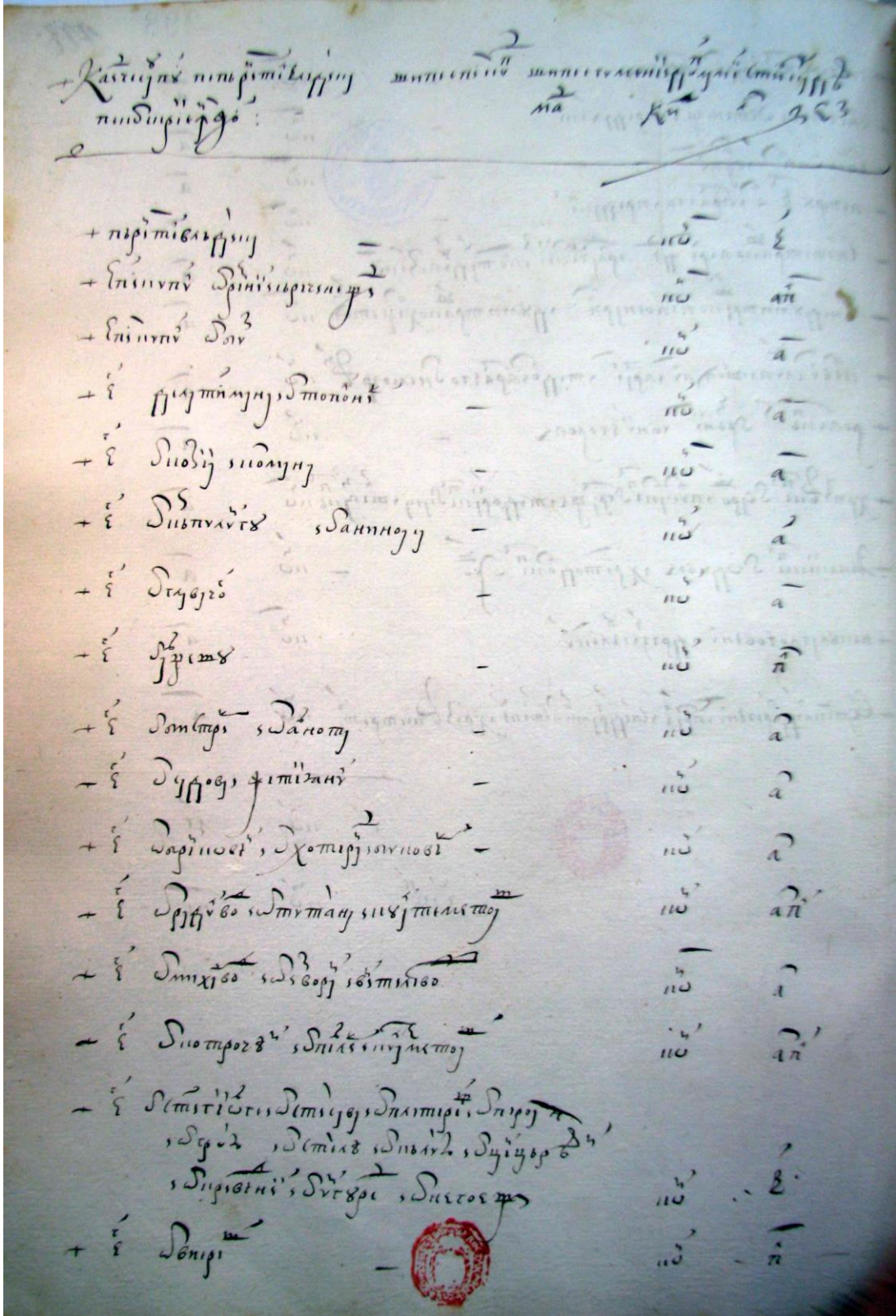
Երբեքայ	Երևան	Երբեքայ
Երբեքայ	Երևան	Երբեքայ
Երբեքայ	Երևան	Երբեքայ
Երբեքայ	Երևան	Երբեքայ

+ Է Երբեքայ	-	11a	Երբեքայ
+ Է Երբեքայ	-	11a	Երբեքայ

+ Egumenul ot Bradu	-	-	cântare	2.5
+ Egumenul ot Căldărușani	-	-	cântare	3
+ Egumenul ot Sărindar i Mislea	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Dealu	-	-	cântare	1.5
+ Egumenul ot Cobia	-	-	cântare	1.5
+ Egumenul ot Comana	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Vieroș	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Nucet și Arnota	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Mărgineni	-	-	cântare	4
+ Egumenul ot Măcsineni	-	-	cântare	2
+ Egumenul ot Codreni	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Mânăstirea Barbului	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Vintilă vodă i Bărbia	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Mânăstirea Dăduleștilor	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Băbeani	-	-	cântare	1
+ Egumenul ot Găiseni, i ot Rota i Căscioarele	-	-	cântare	1
			cin cantară	116
			cin oca	5104
+ Face și untul cel de la județe peste tot			oca	10350
			Cin cup oca	15454
+ Și de la Târgoviște ot Pascalie vornicul din untul domnesc			oca	1400
+ Și din rămășița de unt de anul ce iaste la Vasilie vel căpitan ot Cerneți			oca	465
			Cin bes cup	oca 17319

Paginile din registrul vistieriei cu mănăstirile
care au contribuit la rânduiala cailor din 28 Mai 1699

Caii ce s-au pus pe părintele vlădica, și pe episcopi și pe egumenii dupe la mânăstiri ca să
 dea precum scrie în jos.

Mai

28

leat 7207

+ Părintele vlădica	-	coni	2
+ Episcopul ot Râmnic și Sărăcineni	-	coni	1.5
+ Episcopul ot Buzău	-	coni	1
+ Egumenul ot Tismana i ot Topolnița	-	coni	1
+ Egumenul ot Cozia i Cotmana	-	coni	1
+ Egumenul ot Câmpulung și Aninoasa		coni	1
+ Egumenul ot Glavacioc	-	coni	1
+ Egumenul ot Argeș	-	coni	0.5
+ Egumenul ot Bistrița i Arnota	-	coni	1
+ Egumenul ot Sadova i Jitianu	-	coni	1
+ Egumenul ot Brâncoveni, Hotărani i Bucovăț		coni	1
+ Egumenul ot Radu Vodă, Tutana i alte metoșe		coni	1.5
+ Egumenul ot Mihai Vodă, Izvorani i Vintilă Vodă		coni	1
+ Egumenul ot Cotroceni, Pârliți i cu alte metoșe		coni	1.5
+ Egumenul ot Sf. Gheorghe i ot Sf. Sava i ot Plătărești i ot Păroaia i ot Gruiu i ot Stelea i ot Căluți i ot Țânțăreani i ot Crivednic i ot Ungureni i ot Negoiești		coni	2
+ Egumenul ot Vieroș		coni	0.5

...	Διοδοσία	299	498
...	...	110	a
...	Διομα	110	a
...	Διομα	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a
...	...	110	a

110 - 47

110 - ΔΦ

Διομα

110

110

110

110

110

110

+ Egumenul ot Slobozia lui Ianache i Măxineni	coni	1		
+ Egumenul ot Focșani i Băbeni	coni	1		
+ Egumenul ot Mărgineni	coni	1		
+ Egumenul ot Gura Motrului i Strehaia	coni	1		
+ Egumenul ot Bradu i mănăstirea Barbului i mănăstirea Deduleștilor	coni	1		
+ Egumenul ot Căldărușani	coni	0.5		
+ Egumenul ot Târgșor i Codreni	coni	1		
+ Egumenul ot Nucet i Cobia i Govora	coni	1		
			Cin coni	26
			Cin cup coni	79
Ot siiu luatu-s-au	cai	40		
Iară pentru	cai	39 s-au luat bani	taleri	2340

Paginile din *Catastihul de toate rânduialele câte se vor pune pe țară și de chieltuialele câte se vor chieltui den banii ce se vor strânge den țară după ce s-au pus Șarban vistier mare anume cum vor scrie înainte ghenarie 1 dni leatu 7202* (Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, București, ms. 126, pe scurt, *Condica vistieriei Țării Românești*) conțin lista cu mănăstirile rânduite la birurile *untului* (1 Martie 1697) și al *cailor* (28 Mai 1699). Se observă cum mănăstirile sunt grupate după sistemul crucii, așa cum îl descrie *Relația anonimă* despre Țara Românească: „Într-o cruce, dacă sunt bogați, e unul singur; dacă sunt mai săraci, sunt doi sau trei sau patru...”. Se observă cum plata se făcea și în bani dar și direct în cai („din aceștia luatu-s-au cai 40 iară pentru cai 39 s-au luat taleri”). Se poate observa foarte ușor poziția fiecărei mănăstiri din punct de vedere al venitului în funcție de impozitul plătit.